

REGALSKEPPET KRONAN, förlisning, återfinnande och bärgning.

I slutet av april 1676 stod den svenska flottan färdigrustad inför säsongens drabbningar. I början av maj lämnade den drygt 60 skepp stora flottan Dalarö. I spetsen gick dess flaggskepp, den stolta Kronan.

Kronan var med ett displacement på 2140 ton ett av samtidens absolut största skepp. Hon var ca 60 m lång, 14 m bred och hennes stormast sträckte sig 50 meter upp i luften. Det stolta regalskeppet hade sin bestyckning på 128 kanoner i huvudsak utplacerade på de tre kanondäcken. I hela världen var det endast engelsmännens stolthet Sovereign of the Seas och fransmännens La Couronne som kunde mäta sig med henne.

Befälet över flottan hade tilldelats rikskammarrådet Lorenz Creutz. Creutz var en utmärkt ämbetsman och han hade arbetat framgångsrikt med att få den svenska flottan i stridsdugligt skick. Sitt arbete för flottan till trots, hade han vad man vet aldrig varit på sjön förut och gjorde denna vår sin första bekantskap med stridskrafternas marina enheter.

Målet för flottan var att under sommaren och hösten ge de svenska provinserna runt Östersjön ett militärt stöd i Karl XI:s krig mot bl a Danmark och Holland. Därför var det viktigt att de svenska sjöstridskrafterna hade herraväldet i Östersjön. Framförallt danskarnas härjningar måste stävjas.

Som vanligt hade de danska marina enheterna varit tidigare i rörelse än de svenska. Redan i mitten av april sändes den danske amiralen Niels Juel iväg med en eskader för att inta Rügen och Gotland. Anfallet mot Rügen misslyckades men erövrandet av Gotland fullföljdes enligt planerna.

Efter väl förrättat värv återvände Juel till Bornholm där en förstärkning av danska och holländska skepp väntade. Hela den dansk-holländska flottan ställdes nu under holländaren Cornelis Tromps befäl. Amiral Tromp var mycket erfaren i sjöstrider och räknas än idag som sin tids störste amiral.

Den dansk-holländska flottan var vad gäller antalet skepp större än den svenska. Dessutom förfogade man över ett överlägset kunnande vad gäller sjöstrider. Sådana var alltså förhållandena då de båda flottorna drabbade samman i farvattnen söder om Skåne i slutet av maj 1676. Efter några skärmytslingar vilka inte resulterade i någonting gav plötsligt den svenske kungen, vilken följt slaget från Skivarps kyrktorn, order till Creutz att med den svenska flottan gå upp i Östersjön och återta Gotland från danskarna. Tromp och Juel upptäcker dock svenskarnas tilltag och tar upp förföljandet.

Klockan 8 på förmiddagen den 1:a juni fick den svenska flottan kännning av Ölands södra udde och styrde i en västsydvästlig vind med en styrka av halv storm så nära Ölands östkust som man vågade.

Danskarna och holländarna gick dock ännu närmare land och närmande sig alltmer svenskarna i lovart. I höjd med Hulterstad var flaggskeppen inom skotthåll för varandra. Beroende på ett missförstånd ger då Lorenz Creutz, som befinner sig ombord på Kronan order om att hon skall vända helt om för att ta upp strid med fienden.

Innan någon hinner förhindra att denna fullkomligt huvudlösa order åtljds vänder Kronan och då hon får in den hårda vinden från sidan kränger hon hårt åt babord. Babords kanonportar är öppna och på undre däck forsar vattnet in genom dem. Innan Kronan hinner resa sig pressar en hård by ner henne så att masterna ligger parallellt med vattenytan. Nu, då vattnet strömmar in överallt, är det någonting som tänder eld i en krutdurk vilket resulterar i en oerhört kraftig explosion. Nästan hela styrbords-sidan och en stor del av akterpartiet sprängs loss. Kronan sjunker mycket fort. En fruktansvärd katastrof är ett faktum. Av 842 man omkommer 800, därav riksrådet Creutz själv.

Några år efter förlisningen lyckas man med att bärga mellan 40 och 50 av de kanoner som ingick i Kronans bestyckning. Sedan ligger vraket orört i 300 år innan man den 9:e augusti 1980 återfinner det. De som skall ha äran för den bragden är Anders Franzen, mannen som också återfann Wasa, Sten Ahlberg, Bengt Börjesson och Bengt Grisell.

Anders Franzén hade under 30 års tid arbetat med arkivforskning samt flera gånger förmått olika marina och andra statliga enheter att på olika sätt söka efter Kronan. Detta sökande visade sig dock vara resultatlöst.

Till sommaren 1979 beslöt Anders Franzén att tillsammans med de ovan nämnda återuppta sökandet efter Kronans vrak. Bengt Börjesson hade genom sin firma, Ingfa undervattensfoto förfogande över en del nödvändig teknisk apparatur. Sten Ahlberg och Bengt Grisell bistod med båt, dykning och tekniskt kunnande.

Man sökte över ett område med side scan sonar och protonmagnetometer. 1979 års arbete blev resultatlösa. Året därpå fortsatte sökningsarbetet och den 8:e augusti gav apparaturen indikation om att något intressant kunde finnas på botten inom ett visst begränsat område. Dagen därpå sänkte man ner en mycket ljuskänslig undervattens-tv på denna plats och kunde med hjälp av bilderna i en monitor konstatera att Kronans vrak återfunnits efter 300 år.

Själva vrakplatsen som ligger på 26 m djup är ca 40x30 m stor. Kronan måste ha lagt sig på babordsidan då hon i samband med förlisningen nådde botten. Under det att styrbordsidan så småningom föll ut och lämnade vraket som en uppslagen bok sjönk detta sakta ner i bottensedimenten. De starka bottenströmmarna i området har dessutom fyllt vraket med sand, stenar och lera.

Nu, drygt 300 år efter den fruktansvärda katastrofen är det inte mycket som sticker upp ur botten på vrakplatsen. Förutom det kraftiga akterpartiet som reser sig 4,5 m över botten, är det ingenting som når mer än 2 m över denna. Då man först kommer ner på vraket får man intryck av att det är någon som slängt ut en massa löst virke på botten. Det tar en stund innan detta virke kan ses som delar av det vrak som ligger där, nedbäddat i sedimenten.

Bland allt sönderbrutet skeppstimmer kunde de första dykarna som kom ner till platsen se ett 30-tal kanoner ligga huller om buller, tillsammans med lavettdelar, andra, mindre föremål och skelett. Dykarna Bengt Börjesson och Bengt Grisell berättade att det var

en helt otrolig syn att som första människor få se detta över 300 år gamla vrak.

I september 1980 bekostade Riksantikvarieämbetet en videoinspelning samt en preleminär uppmätning av vrakplatsen. Dessutom tilläts marinen att bärga två kanoner, skeppsklockan, och en del andra löst liggande föremål.

Under vintern diskuterades sedan eventuella fortsatta bärgningar av vraket efter Kronan. Både Riksantikvarieämbetet och Statens sjöhistoriska museum ansåg sig inte ha tillräckliga resurser för att klara av ett sådant stort projekt som en fortsatt undersökning skulle innebära. Kalmar läns museum som förut aldrig sysslat med marinarkeologiska frågor åtog sig dock huvudmannaskapet för en vrakundersökning på det villkoret att samtliga föremål som plockades upp skulle fyndfördelas till läns museet. Till sin hjälp skulle man få dykarna Sten Ahlberg och Bengt Grisell. Under tidigt 70:tal hade dessa gjort undersökningar på Riksnnyckeln i Stockholms skärgård.

Under maj och början av juni 1981 skulle man bärga de föremål som låg löst på botten och ansågs vara begärliga för vrakplundrare. Dessutom skulle en del uppmätningar göras. De första 14 dagarna arbetade Kalmar läns museums nyanställda marinarkeolog (=undertecknad) tillsammans med Ahlberg/Grisell. Ahlberg/Grisell arbetade under denna period utan kostnad för någon myndighet. Dessutom ställde de sin båt Mare Balticum till projektets förfogande. Bengt Börjesson från Ingfa undervattensfoto och dykaren Curt Östman ställde också upp idéellt. Bengt Börjesson lät dessutom projektet använda en del av firmans tekniskt avanserade utrustning.

De resterande 14 dagarna fick läns museet hjälp av kustbevakningen som förlade övningsdykningar till platsen.

Statens sjöhistoriska museum ställde Bert Westenberg till projektets förfogande under denna första månad. Bert skulle fungera som centralmyndighetens kontrollant. De sista dagarna i juni var dessutom SGU (=Sveriges geologiska undersökning) på plats för att göra en bottenkartering.

Vid denna första undersökning bärgade man 16 kanoner och en del löst liggande träskulpturer, tenntallrikar, keramikkrus m m. Fynd-sammansättningen och vrakplatsens utseende gjorde att misstanken om ett kraftigt fyndförande lager i bottensedimenten växte fram. För att kunna göra sig en föreställning om hur mäktigt detta fynd-lager var skulle man tvingas ta upp ett provschakt någonstans på vrakplatsen.

Under sommaren 1981 skänkte bokförlaget Bra böcker 50 000 kr till vidare undersökningar av Kronan. Pengarna gick till Ahlberg/Grisell som tillsammans med Curt Östman åtog sig att under länsmu-seets antikvariska ledning utföra en förberedande undersökning av vraket.

Arbetet gick till så att de fyra dykarna, Ahlberg, Grisell, Östman och undertecknad från läns museet, metodiskt, med hjälp av en slam-sugningsanordning, tog sig ner i vrakets akterparti. Man arbetade sig under 14 dagar ner 2 m i vraket utan att nå slutet på fynd-lagret.

De fynd som plockades upp visade vilken skattkammare som vraket efter Kronan egentligen utgör. Sjömanskistor, mynt, kritpipor, tenntallrikar, keramikfat, bokrester m m plockades upp ur vrakets djup. Ett litet Schatull med mässingsbeslag, ett krus av tenn och en mängd flaskor fyllda med vad som förmodligen är konjak fanns också där nere.

Den av Bra böcker bekostade provundersökningen gav en fingervis-ning om vad som egentligen finns på vraket efter Kronan. Målsätt-ningen för hela projektet måste vara att göra en totalundersök-ning av vrakplatsen. Kronan är med sin fyndrikedom helt unik och det skulle vara mycket tragiskt om all den kunskap om 1600-talets samhälle som finns att hämta på vrakplatsen inte kommer oss till del.

Peter Norman
Kalmar läns museum